

УДК 346.3

I.M. ОРЛОВА, Класичний приватний університет

СУБ'ЄКТНИЙ СКЛАД ВІДНОСИН, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ ВИКОНАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ДЕРЖАВНИМИ ГАРАНТІЯМИ

Ключові слова: суб'єктний склад, державна гарантія, господарське зобов'язання, боржник, кредитор, гарант

Відносини щодо забезпечення виконання господарських зобов'язань державними гарантіями характеризуються наявністю широкого кола учасників. Визначення суб'єктного складу зазначених відносин є важливим, тому що державні гарантії є одним з найбільш дієвих способів забезпечення, створюють стабільність господарського обігу, дозволяють реалізовувати проекти розвитку, які мають стратегічне значення для національної економіки.

Між тим, практика застосування державних гарантій свідчить, що питання суб'єктного складу відносин, пов'язаних із наданням відповідного забезпечення, потребують подальшого доопрацювання.

На науковому рівні окремі проблемні питання щодо визначення учасників відносин, пов'язаних із забезпеченням виконання господарських зобов'язань державними гарантіями, піднімаються С.М. Андросовим у дисертаційному дослідженні «Забезпечення виконання господарських зобов'язань у сфері банківського кредитування» [1]. Між тим, комплексні наукові дослідження суб'єктного складу відносин, пов'язаних з державним гарантуванням, на сьогодні не проводилися.

У той же час зустрічаються публікації, присвячені іншим видам гарантій (зокрема, банківській), в яких висловлюється думка, що питання про коло суб'єктів таких відносин є

одним з найбільш дискусійних. Зокрема, звертається увага на широке практичне значення цієї проблеми – адже видача гарантії неналежним гарантом може призвести до її недійсності та, відповідно, порушень прав учасників правовідносин, які мали належні підстави сподіватися, що гарантія захистить їх законні права та інтереси [2, с.63]. Подібна ситуація може мати місце і при забезпеченні виконання господарських зобов'язань державними гарантіями, коли вони надаються або не тому суб'єкту, або щодо гарантування не тих зобов'язань, або із порушенням встановлених процедур.

Враховуючи відсутність наукових розробок проблем, пов'язаних із визначенням суб'єктного складу відносин з приводу забезпечення виконання господарських зобов'язань державними гарантіями, практичні необхідність та значення з'ясування учасників державного гарантування, це питання набуває актуальності.

Звідси, мета статті – дослідити суб'єктний склад відносин, пов'язаних із забезпеченням виконання господарських зобов'язань державними гарантіями, для подальшого доопрацювання відповідного законодавства.

Виходячи з аналізу теорії господарського та цивільного права, а також положень чинного законодавства, суб'єктний склад відносин, пов'язаних із забезпеченням виконання господарських зобов'язань державними гарантіями, може бути умовно представлений двома видами учасників: основні учасники за державною гарантією та учасники з обслуговування функціонування державної гарантії.

Перший вид – основні учасники за державною гарантією: боржник (принципал) – особа (зобов'язана сторона у зобов'язанні), що зобов'язана виконати перед кредитором покладений на неї обов'язок; гарант – суб'єкт, що зобов'язується виконати перед кредитором обов'язок боржника у разі невиконання останнім забезпеченого гарантією зобов'язання; кредитор (бенефіціар) – особа (управнена сторона у зобов'язанні), що має право вимагати від боржника виконання його обов'язку.

Проаналізуємо правове положення кожного з основних учасників відносин, пов'язаних із забезпеченням виконання господарських зобов'язань державними гарантіями.

Зі змісту ч.2 ст.199 Господарського кодексу України [3] випливає, що державною гарантією у випадках та у спосіб, передбачених законом, можуть бути забезпечені зобов'язання суб'єктів господарювання, які належать до державного сектору економіки. Отже, принципалом відповідно до положень Господарського кодексу України може виступати тільки суб'єкт господарювання, який належить до державного сектору економіки.

Між тим, на думку деяких авторів, вказана специфіка принципала є сумнівною. Так, на підставі аналізу практики вітчизняного і зарубіжного державного гарантування фінансових проектів різноманітних суб'єктів господарювання (суб'єктів господарювання, що не належать до державного сектору економіки, а також фізичних осіб – суб'єктів господарювання), а також деяких законодавчих ініціатив доводиться, що де-факто склалася ситуація, коли надання державної гарантії позичальникам – резидентам, що не відносяться до державного сектору економіки, можливо, тоді як де-юре це виключено [1, с.13].

Причому, згідно з чинним законодавством, зобов'язання суб'єктів господарювання недержавного сектору економіки можуть забезпечуватися державними гарантіями як безпосередньо, так і опосередковано.

У першому випадку державні гарантії надаються суб'єктам господарювання як державна підтримка для реалізації інвестиційних проектів (відповідно до Порядку відбору інвестиційних проектів, для реалізації яких у реальному секторі економіки надається державна підтримка (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 13.09.2010 р.) [4].

У другому випадку державні гарантії можуть надаватися для забезпечення боргових зобов'язань за запозиченнями, залученими Державною інноваційною фінансово-кредитною установою та державним підприємством «Державна інвестиційна компанія» для кре-

дитування суб'єктів господарювання-резидентів незалежно від організаційно-правової форми та форми власності з метою реалізації ними проектів (п.2 Порядку та умов надання у 2011 р. державних гарантій для забезпечення виконання боргових зобов'язань за запозиченнями суб'єктів господарювання, залученими для реалізації інвестиційних, інноваційних, інфраструктурних та інших проектів розвитку, які мають стратегічне значення та реалізація яких сприятиме розвитку національної економіки (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 09.06.2011 р.) [5] (далі – Порядок та умови надання у 2011 р. державних гарантій).

Вищенаведене обумовлює підтримку висновку щодо необхідності розширення кола суб'єктів, зобов'язання яких можуть забезпечуватися відповідним засобом, за рахунок надання можливості отримання державної гарантії як суб'єктам господарювання, що відносяться до державного сектору економіки, так і іншим суб'єктам господарювання-резидентам [1, с.15].

Необхідність розширення кола суб'єктів, виконання зобов'язань яких можуть забезпечуватися державною гарантією, обумовлює внесення відповідних змін до чинного законодавства, зокрема, Господарського кодексу України.

Так, слушною є пропозиція диспозицію ч.2 ст.199 Господарського кодексу України викласти в такій редакції: «зобов'язання суб'єктів господарювання-резидентів можуть бути забезпечені державною гарантією у випадках і способом, передбаченим законом» [1, с.16].

Крім того, пропонується розширення кола суб'єктів, яким може бути надана державна гарантія, за організаційно-правовою формою: у локальних господарсько-правових актах, що регулюють цей забезпечувальний засіб, доцільно трансформувати формулювання принципала і, відповідно, замінити «юридичну особу-резидент» на «суб'єкт господарювання-резидент» [1, с.16]. Між тим, на практиці важко уявити ситуацію, коли фізична особа-підприємець змогла би запропонувати проект,

що відповідав умовам отримання державної гарантії.

Якщо законодавство щодо визначення форми власності та організаційно-правової форми суб'єктів господарювання, яким можуть бути надані державні гарантії забезпечення виконання господарських зобов'язань, викликає дискусії, потребує змін та удосконалення, вимога про належність їх до числа резидентів України вбачається безспірною.

Проте, у літературі зазначається, що нерідко за рахунок коштів державного бюджету України надається фінансова підтримка навіть нерезидентам, які є засновниками спільних підприємств. Лише для отримання ними іноземних товарних кредитів під гарантії Кабінету Міністрів України були надані гарантії іноземним кредиторам на суму більше 155 млн німецьких марок, 42 млн доларів США, 72 млн французьких франків. Інакше кажучи, іноземна країна, яка надає нашій державі так званий пільговий кредит, надає його власному підприємцю через гарантійні зобов'язання уряду України [6].

Така ситуація є неприпустимою: вимога про належність суб'єкта господарювання, якому надається державна гарантія забезпечення виконання його зобов'язання, до числа резидентів України має бути непорушною. Це повинно забезпечуватися відповідними нормами законодавства, що враховували та унеможливили зазначені вище випадки на практиці.

Згідно з проектом Закону України «Про Державний борг України» від 20.05.2005 р. [7], державні гарантії надаються в забезпечення виконання зобов'язань позичальників (резидентів України), які не мають простроченої заборгованості перед державою, за умови покриття позичальниками (поручителями) гарантійних ризиків держави належним чином в повному обсязі (ч.1 ст.17).

Отже, крім належності до числа резидентів України, суб'єкти господарювання, виконання зобов'язань яких може забезпечуватись державною гарантією, не повинні мати простроченої заборгованості перед державою.

Виходячи з цього, можна зробити висновок, що, якщо суб'єкт господарювання має непрострочену заборгованість перед державою, то йому можуть надаватися державні гарантії забезпечення виконання зобов'язання.

В такій ситуації, в першу чергу, з метою захисту майнових інтересів держави, необхідно ввести норму, що передбачила б або додаткові експертизи фінансового становища суб'єкта господарювання на предмет можливості погашення як попередньої заборгованості перед державою, так і заборгованості, що може настати, у випадку реалізації державної гарантії, або встановити правило, згідно з яким державна гарантія не може надаватися суб'єктам господарювання, які мають заборгованість перед державою незалежно від того прострочена вона чи ні. На сьогодні більш прийнятним вбачається другий підхід, оскільки він у більшій мірі захищає інтереси держави.

До того ж суб'єкт господарювання, який претендує на отримання державної гарантії, може мати заборгованість не лише перед державою, а й перед будь-якими іншими учасниками господарських відносин, що теж повинно враховуватися.

Таким чином, до суб'єктів господарювання, виконання зобов'язань яких може забезпечуватись державною гарантією, висуваються такі основні (первинні) вимоги: наявність статусу суб'єкта господарювання; належність до числа резидентів України; відсутність заборгованості перед державою (іншим учасником господарських відносин).

Крім того, необхідно зазначити, що в процесі забезпечення виконання господарських зобов'язань державними гарантіями, суб'єкти, яким може бути наданий зазначений засіб забезпечення, проходять різні етапи, на яких вони змінюють свій статус від пошукачів державної гарантії до отримувачів державної гарантії, а в окремих випадках – боржників держави.

У відносинах, пов'язаних із забезпеченням виконання господарських зобов'язань державними гарантіями, в ролі гаранта виступає особливий учасник у сфері господарювання – держава Україна.

У зобов'язаннях щодо надання державної гарантії держава бере участь особисто шляхом вступу до них органів державної влади, що діють не як відособлені юридичні особи, а як особливі представники держави. Такі органи діють від імені держави у межах компетенції, встановленої актами, які визначають їх статус, представляють державу в цілому та зобов'язують саме її.

Декрет Кабінету Міністрів України «Про надання державних гарантій щодо іноземних кредитів, які надаються Україні відповідно до міжнародних договорів» від 17.03.1993 р. [8] встановлює, що гарантом за кредитами, наданими Україні урядами іноземних держав, міжнародними фінансовими організаціями та іноземними банками, від імені України виступає Кабінет Міністрів України.

Згідно з ч.1 ст.17 Бюджетного кодексу України [9], за дорученням Кабінету Міністрів України відповідні правочини щодо його рішень вчиняє Міністр фінансів України.

Отже, суб'єктом, що надає державні гарантії забезпечення виконання господарських зобов'язань є Уряд України. Зважаючи на те, що Кабінет Міністрів України є єдиним органом влади, уповноваженим на надання відповідного забезпечення, достатньо закріпити такий його статус один раз в основному нормативно-правовому акті, що регулює відносини щодо державного гарантування – Господарському кодексі України. Це позбавить необхідності визначення того, хто є гарантом за державною гарантією кожного разу в інших нормативно-правових актах.

Щодо кредиторів у господарських зобов'язаннях, виконання яких забезпечується державними гарантіями, відповідні нормативно-правові акти або називають ними уряди іноземних держав, міжнародні фінансові організації, іноземні банки тощо, або не містять їх конкретного визначення. У більшості випадків законодавство України про державне гарантування регулює відносини щодо надання державних гарантій за іноземними кредитами. Через що залучення позик від вітчизняних кредиторів під державні гарантії як забезпе-

чувальний засіб стає неможливим. Між тим, якщо отримання кредиту, спрямовується на реалізацію проекту, який відповідає цілям надання державних гарантій, питання державної приналежності кредитора не має бути принциповим.

Отже, перелік кредиторів у відносинах, пов'язаних із забезпеченням виконання господавських зобов'язань державними гарантіями, не має обмежуватись іноземцями, повинен бути розширений за рахунок вітчизняних кредиторів. У законодавстві це може бути досягнуто шляхом відсутності вказівок на державну приналежність відповідних учасників.

Значну кількість суб'єктів другої групи учасників відносин, пов'язаних із забезпеченням виконання господарських зобов'язань – учасників з обслуговування функціонування державної гарантії – складають ті, які задіяні в процесі надання державних гарантій.

Так, Порядок та умови надання у 2011 р. державних гарантій визначають, що наданню державної гарантії Кабінетом Міністрів України передують дії, що вчиняються цілою низкою суб'єктів: Державним агентством з інвестицій та управління національними проектами або Державною інноваційною фінансово-кредитною установою (державним підприємством «Державна інвестиційна компанія»), Міністерством економічного розвитку і торгівлі, Комісією з координації здійснення заходів, пов'язаних з реалізацією інвестиційних проектів, Міністерством фінансів України.

Оскільки питання забезпечення виконання господарських зобов'язань державними гарантіями мають вирішуватися тільки спеціалістами у цій сфері, які мають відповідні знання, досвід, доцільно делегувати відповідні повноваження державних органів спеціальній організації – агенту Міністерства фінансів України зі здійснення таких операцій.

Аналізуючи питання суб'єктного складу гарантій, деякі автори пропонують використовувати зарубіжний досвід створення державних структур (гарантів) [10, с.220–221]. Так, у Сполучених Штатах Америки створена спеціальна урядова структура (Адміністрація зі

справ дрібних підприємств), яка має у своєму розпорядженні спеціальний фонд гарантування кредитів, що надаються таким підприємствам.

В Україні також робилися спроби створення подібної установи, уповноваженої надавати гарантії банкам, які кредитують суб'єктів господарювання. Ця програма передбачалася Указом Президента України «Про утворення кредитно-гарантійної установи з підтримки малого і середнього підприємництва» від 20.05.1999 р. [11], що був відмінений Указом Президента України «Про скасування Указу Президента України від 20 травня 1999 р. № 540» від 02.12.2002 р. [12].

Крім зазначених вище суб'єктів, до другої групи учасників відносин, пов'язаних із забезпеченням виконання господарських зобов'язань – учасників з обслуговування функціонування державної гарантії – можна віднести суб'єктів, які займаються веденням Реєстру державних гарантій (Міністерство фінансів України); суб'єктів, які стягують прострочену заборгованість з суб'єкта господарювання (органи державної податкової служби); суб'єктів господарювання, залучених Міністерством фінансів України для представництва органів державної влади в судах; суб'єктів, що здійснюють контроль за наданням державних гарантій (Верховна Рада України та Кабінет Міністрів України) та інших.

Виходячи з вищенаведеного, можна зробити наступні висновки. Суб'єктний склад відносин, пов'язаних із забезпеченням виконання господарських зобов'язань державними гарантіями, характеризується такими особливостями: наявність широкого кола учасників (основних учасників за державно гарантією та учасників з обслуговування функціонування державної гарантії); відповідність суб'єктів господарювання – пошукачів державних гарантій певним вимогам; участь у відносинах специфічного суб'єкта – держава як гарант.

З урахуванням значущості державних гарантій як способу забезпечення виконання господарських зобов'язань, важливості в кожному конкретному випадку правильного визначення можливих суб'єктів цих відносин

необхідно закріпити принципові положення щодо таких суб'єктів в одному нормативному акті – Господарському кодексі України. Виявлення особливостей правового положення окремих учасників відносин, пов'язаних із забезпеченням виконання господарських зобов'язань державними гарантіями, їх конкретизація можуть бути здійснені в законах України та підзаконних нормативних актах, присвячених регулюванню останніх.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андросов С. М. Забезпечення виконання господарських зобов'язань у сфері банківського кредитування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 / С. М. Андросов ; Ін-т екон.-прав. дослідж. – Донецьк, 2008. – 18 с.
2. Молодіко К. Суб'єктивне право на видачу гарантій для забезпечення зобов'язань: нормативно-правовий аспект / К. Молодіко // Право України. – 2006. – № 3. – С. 63–69.
3. Господарський кодекс України : від 16.01.2003 р., № 436-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 462.
4. Порядок відбору інвестиційних проєктів, для реалізації яких у реальному секторі економіки надається державна підтримка / затв. Постановою Кабінету Міністрів України : від 13.09.2010 р., № 860 // Офіційний вісник України. – 2010 р. – № 71. – Ст. 2560.
5. Порядок та умов надання у 2011 році державних гарантій для забезпечення виконання боргових зобов'язань за запозиченнями суб'єктів господарювання, залученими для реалізації інвестиційних, інноваційних, інфраструктурних та інших проєктів розвитку, які мають стратегічне значення та реалізація яких сприятиме розвитку національної економіки / затв. Постановою Кабінету Міністрів України : від 09.06.2011 р., № 611 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 45. – Ст. 1828.
6. Петренко П. Залежність від іноземних кредитів перетворилася на канал впливу на українську економіку та політику / П. Петре-

нко // День. – 1999. – № 158 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua>.

7. Проект Закону України «Про Державний борг України» : від 20.05.2005 р., № 1229 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=12516.

8. Декрет Кабінету Міністрів України «Про надання державних гарантій щодо іноземних кредитів, які надаються Україні відповідно до міжнародних договорів» : від 17.03.1993 р., № 25-93 // ВВР України. – 1993. – № 19. – Ст. 209.

9. Бюджетний кодекс України : від 08.07.2010 р., № 2456-VI // Офіційний вісник

України. – 2010. – № 59. – Ст. 2047.

10. Банковское дело : учебник / под ред. проф. О. А. Лаврушина. – М. : Банковский и биржевой научно-консультативный центр, 1992. – 428 с.

11. Указ Президента України «Про утворення кредитно-гарантійної установи з підтримки малого і середнього підприємництва» : від 20.05.1999 р., № 540/99 // Офіційний вісник України. – 04.06.1999. – № 20. – С. 150.

12. Указ Президента України «Про скасування Указу Президента України від 20 травня 1999 р. № 540» : від 02.12.2002 р., № 1115/2002 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 49. – Ст. 2214.

Орлова І. М. Суб'єктний склад відносин, пов'язаних із забезпеченням виконання господарських зобов'язань державними гарантіями / І. М. Орлова // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 704–709 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-1/12oimzdg.pdf>

Виконано дослідження суб'єктного складу відносин, пов'язаних із забезпеченням виконання господарських зобов'язань державними гарантіями, виявлено особливості кожного з учасників, їх класифікації для подальшого доопрацювання відповідного законодавства та удосконалення теоретичних засад.

Орлова И.Н. Субъектный состав отношений, связанных с обеспечением исполнения хозяйственных обязательств государственными гарантиями

Выполнено исследование субъектного состава отношений, связанных с обеспечением исполнения хозяйственных обязательств государственными гарантиями, выявлены особенности каждого из участников, их классификации для дальнейшей доработки соответствующего законодательства и усовершенствования теоретических основ.

Orlova I.N. The Subject of the Relations Connected With the Enforcement of Business Obligations, the State Guarantees

The investigation of subjective relations, related to the enforcement of business obligations, government guarantees, the peculiarities of each of the participants, their classification for the further development of appropriate legislation and improve-perfecting the theoretical foundations.